

УДК 364-787. 26: 728.61.03.12

ТОЛОКА – ВИД КОЛЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДОПОМОГИ В УКРАЇНСЬКОМУ ХАТОБУДУВАННІ

ЄВСЄЄВА Г. П. ^{1*}, д. н. з держ. упр., проф ДВНЗ ПДАБАЖАК О. Д. ^{2*}, магістр архітектури ДВНЗ ПДАБАМІРЗОЯН К. Г³, студентка ДВНЗ ПДАБА

¹ Кафедра українознавства, Державний вищий навчальний заклад "Придніпровська державна академія будівництва та архітектури", вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпро, Україна, тел. +38 (0562) 46-94-98, ORCID ID: 0000-0001-9207-6333

² Кафедра українознавства, Державний вищий навчальний заклад "Придніпровська державна академія будівництва та архітектури", вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпро, Україна, тел. +38 (063) 964-87-77, ORCID ID: 0000-0001-6043-4319

³ Кафедра українознавства, Державний вищий навчальний заклад "Придніпровська державна академія будівництва та архітектури", вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпро, Україна, тел. +38 (063) 964-87-77

Анотація. **Постановка проблеми у загальному вигляді.** Динамізм формування нових можливостей розвитку сучасної України, зумовлений існуванням української етно-національної спільноти як живого організму, що розвивається відповідно як до зовнішніх реалій існування, так і внутрішніх духовних чинників. Серед духовних чинників українського народу науковці виділяють безліч рис, зокрема: гуманність, демократизм, волелюбність, толерантність та миролюбність, милосердність, щирість та душевність, хазяйновитість, оптимізм, честолюбство. Перелік тих чи тих чинників можна було б продовжити, в залежності від сфери буття українців. **Аналіз історичних, культурних та етнічних особливостей розвитку українців** дозволяє стверджувати, що українцям притаманне гармонійне, «земне» ставлення до навколишнього світу. Взаємодія з природою, що завжди була щедрою до українців, породжує оптимістичний характер українців, а специфіка землеробства породжує індивідуалізм як одну з найтипівіших рис українського характеру. Аналіз особливостей взаємозв'язку людини з природою на терені України дозволяє стверджувати, що специфіка української ментальності, особливості національної психології українців та глибинні основи сформованого віками кордоцентричного світогляду народу перебувають у тісному зв'язку із специфічними особливостями українського ландшафту, природного довкілля існування населення даної території. Для українця – це, насамперед, органічна єдність з природним середовищем, заглибленість у природу, нерозривність мікро- та макрокосму. Довіра до доброї неньки-землі за довгі віки історії українського етносу перетворилася на архетип колективного українського несвідомого, сформувавши психологічний оптимізм і гармонійне світовідчуття українців. Ці риси характеру українців найрельєфніше виявилися у звичаях колективної взаємодопомоги як *толока*. **Мета дослідження** – проаналізувати базові цінності такого унікального явища українського народу як *толока*.

Ключові слова: Толока; єдність; взаємодопомога; колективна робота; відробіток, будівництво хати

ТОЛОКА – ВИД КОЛЕКТИВНОЇ ВЗАИМОПОМОЩИ В УКРАИНСКОМ ОБЫЧАИ ПРИ СТРОИТЕЛЬСТВЕ ХАТЫ

ЄВСЄЄВА Г. П. ^{1*}, д-р н. госуд. управл., проф., ГВУЗ ПГАСАЖАК О. Д. ^{3*}, магістр архітектури ГВУЗ ПГАСАМІРЗОЯН К. Г³, студентка ГВУЗ ПГАСА

¹ Кафедра українознавства, Государственное высшее учебное заведение "Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры", ул. Чернышевского, 24-А, 49600, Днепр, Украина, тел. +38 (0562) 46-94-98, ORCID ID: 0000-0001-9207-6333

² Кафедра українознавства, Государственное высшее учебное заведение "Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры", ул. Чернышевского, 24-А, 49600, Днепр, Украина, тел. +38 (063) 964-87-77, ORCID ID: 0000-0001-6043-4319

³ Кафедра українознавства, Государственное высшее учебное заведение "Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры", ул. Чернышевского, 24-А, 49600, Днепр, Украина, тел. +38 (063) 964-87-77

Аннотация. **Постановка проблемы в общем виде.** Динамизм формирования новых возможностей развития современной Украины, обусловленный существованием украинского этно-национальной общности как живого организма, развивается соответственно как к внешним реалиям существования, так и внутренних духовных факторов. Среди духовных факторов украинского народа ученые выделяют множество черт, в частности: гуманность, демократизм, свободолюбие, толерантность и миролюбие, милосердие, искренность и душевность,

хозяйственность, оптимизм, честолюбие. Перечень тех или иных факторов можно было бы продолжить, в зависимости от сферы бытия украинцев. **Анализ исторических, культурных и этнических особенностей развития** украинцев позволяет утверждать, что украинцам присуще гармоничное, «земное» отношение к окружающему миру. Взаимодействие с природой, которая всегда была щедрой к украинцам, порождает оптимистический характер украинцев, а специфика земледелия порождает индивидуализм как одну из типичных черт украинского характера. Анализ особенностей взаимосвязи человека с природой на территории Украины позволяет утверждать, что специфика украинской ментальности, особенности национальной психологии украинцев и глубинные основы сложившегося веками кордоцентричного мировоззрения народа находятся в тесной связи со специфическими особенностями украинского ландшафта, природной среды существования населения данной территории. Для украинцев - это, прежде всего, органическое единство с природной средой, погруженность в природу, неразрывность микро- и макрокосма. Доверие к доброй матери-земли за долгие века истории украинского этноса превратилась в архетип коллективного украинского бессознательного, сформировав психологический оптимизм и гармоничное мироощущение украинцев. Эти черты характера украинцев отчетливо выявились в обычаях коллективной взаимопомощи как *толока*. **Цель исследования** - проанализировать базовые ценности такого уникального явления украинского народа как толока.

Ключевые слова: Толока; взаимопомощь; коллективная работа; строительство хаты

TOLOKA – THE TYPE OF COLLECTIVE INTERACTION IN THE UKRAINIAN CUSTOMS UNDER THE CONSTRUCTION OF THE HUT

YEVSEYEVA H. P.^{1*}, *Dr. Sc. (State management), Prof.*,

ZHAK O. D.^{2*}, *Mag.*

MIRZOJAN K.G.³ *student*

¹ Department of Ukrainian studies, State Higher Education Establishment “Pridneprovs’ka State Academy of Civil Engineering and Architecture”, 24-a, Chernishevskogo str., Dnipro 49600, Ukraine, tel. +38 (0562) 46-94-98, ORCID ID: 0000-0001-9207-6333

² Department of Ukrainian studies, State Higher Education Establishment “Pridneprovs’ka State Academy of Civil Engineering and Architecture”, 24-a, Chernishevskogo str., Dnipro 49600, Ukraine, tel. +38 (063) 964-87-77, ORCID ID: 0000-0001-6043-4319

³ Department of Ukrainian studies, State Higher Education Establishment “Pridneprovs’ka State Academy of Civil Engineering and Architecture”, 24-a, Chernishevskogo str., Dnipro 49600, Ukraine, tel. +38 (063) 964-87-77

Abstract. Formulation of the general problem. The dynamism of the formation of the new features of modern Ukraine caused by the existence of Ukrainian ethno-national community as a living organism that develops according to both the external realities of existence, spiritual and internal factors. Among the spiritual factors Ukrainian people, scientists isolated many features, including: humanity, democracy, freedom and tolerance, peacefulness, mercy, sincerity and honesty, thrift, optimism, ambition. A list of some of those factors could continue, depending on the area being Ukrainian. **Analysis of historical, cultural and ethnic characteristics** of Ukrainian suggests that Ukrainian inherent harmonious, "earth" attitude to the world. Interaction with nature, which has always been generous to the Ukrainian generates optimistic Ukrainian and specificity of agriculture generates individualism as one of the most common features of Ukrainian character. Analysis of the relationship between man and nature on the territory of Ukraine suggests that the specific Ukrainian mentality, especially the Ukrainian national psychology and deep foundations formed for centuries cordonorientation world people are in close contact with the Ukrainian specific features of the landscape, the environment being of the population of the territory. For Ukrainian - is primarily organic unity with the natural environment, immersion in nature, the continuity of micro- and macrocosm. Confidence in good mother-earth for ever long history of Ukrainian ethnicity has become a Ukrainian archetype collective unconscious, forming psychological optimism and harmonious attitude Ukrainian. These traits were most clearly in the Ukrainian customs mutual assistance as collective *Toloka*. **The aim** - to analyze the basic values of this unique phenomenon of the Ukrainian people as Toloka.

Keywords: Toloka; unity; mutual help; teamwork; working off, building house

Постановка проблеми у загальному вигляді. Динамізм формування нових можливостей розвитку сучасної України, зумовлений існуванням української етно-національної спільноти як живого організму, що розвивається відповідно як до зовнішніх реалій існування, так і внутрішніх духовних чинників. Серед духовних чинників українського народу науковці виділяють безліч рис,

зокрема: гуманність, демократизм, волелюбність, толерантність та миролюбність, милосердність, щирість та душевність, хазяйновитість, оптимізм, честолюбство. Перелік тих чи тих чинників можна було б продовжити, в залежності від сфери буття українців. Аналіз історичних, культурних та етнічних особливостей розвитку українців дозволяє стверджувати, що українцям притаманне гармонійне,

«земне» ставлення до навколишнього світу. Взаємодія з природою, що завжди була щедрою до українців, породжує оптимістичний характер українців, а специфіка землеробства породжує індивідуалізм як одну з найтиповіших рис українського характеру. Аналіз особливостей взаємозв'язку людини з природою на терені України дозволяє стверджувати, що специфіка української ментальності, особливості національної психології українців та глибинні основи сформованого віками кордоцентричного світогляду народу перебувають у тісному зв'язку із специфічними особливостями українського ландшафту, природного довкілля існування населення даної території. Для українця — це, насамперед, органічна єдність з природним середовищем, заглибленість у природу, нерозривність мікро- та макрокосму. Не можна не погодитися з академіком Д. Гродзинським у тому, що в рисах українців надзвичайно чітко відображається характер природи, на тлі якої триває їхній історичний розвиток, формування у боротьбі, щоденності радощів та горя, сподівань і зневіри. На його думку в кожному з нас живуть ті настрої, які сторіччями мали наші пращури у рідній домівці-природі. Довіра до доброї неньки-землі за довгі віки історії українського етносу перетворилася на архетип колективного українського несвідомого, сформувавши психологічний оптимізм і гармонійне світовідчуття українців. Ці риси характеру українців найрельєфніше виявилися у звичаях колективної взаємодопомоги як *толока*.

До аналізу та глибинного наукового дослідження такого унікального явища в історії українського народу долучалося чимала науковців різних поколінь, зокрема В. Василенко, Хв. Вовк, Д. Зеленин П. Чубинський, М. Сумцов, А. Пономарьов та інші [1; 2; 4; 18; 11]. Але їхні дослідження стосувалися цього звичаю колективної взаємодопомоги побіжно, мета нашої статті дослідити базові цінності толоки та визначити історичні витoki та етичний зміст цього явища.

Сьогодні та й минулу добу, тобто радянську епоху, слово *толока* було не часто вживане. Словник української мови фіксує його у декількох значеннях: «залишене під пар поле, що служить пасовищем для худоби»; як діалектне «вільна ділянка біля села, де збиралася молодь гуляти»; «одноразова праця гуртом для швидкого виконання великої за обсягом роботи, на яку скликають сусідів, родичів, товаришів», у значенні прислівника «*толокою* — спільно, гуртом» [13]. Підтвердження цих значень знаходимо в українському фольклорі, зокрема в українських народних піснях: «*Та орав мій милий у ярині, та й став у толоці, Виплакала карі очі за чотири ночі*» (Українські народні ліричні пісні, 1958, 157); «*По тім боці, у толоці, Та й гуляли хлопці. Мене ж мати не пустила, Що в чорній сорочці*» (Українські народні пісні, 1, 1964, 26); «*Чому мене не пускають, через яку біду? Та я таки викрадуся, на толоку гуляти піду*»; «*Не сам один; толокою Йому*

помагати Й добрі люде приходили Криницю копати» [15; 16].

Для традиційного способу громадського буття українців особливо характерним був звичай колективної взаємодопомоги та колективного дозвілля — толока. Її витoki сягають ще доби Київської Русі (про що свідчать, зокрема, давньоруські літописи), але досить чітко це звичай простежувався у XVII — XIX ст. Підтвердження цього знаходимо у класичній українській літературі: *Спасибі вам, люде добрі, що зібрались до мене на толоку. Чи й тепер положите весь луг, як торік?* [7 с. 130]; *Після того, як будинок Варчука згорів до самого підмурка, Сафрон із сім'єю переїхав жити на зиму до свого свата Созоненка. Весною кілька разів скликав толоку, відбудувався і знову зажив на старому місці* [10, с. 402]; *Всюди кипіла праця.. — Що це у вас така толока нині? — не втерпів таки Гриб Капелюшник з цікавості* [6, с. 24]; *Хату доводиться ставити. Робимо це, звичайно, — «толокою», тобто всі сусіди разом* [3, с. 501]. Етнографічною літературою зафіксовані випадки, коли за один день громадою ставили церкву або підіймали важкі дзвони на дзвіницю, чи відновлювали села після воєнних дій; коли, нарешті, за день до весілля (за потреби) ткали для молодої декілька рушників [9]. Така робота була під силу тільки колективу і застосовувалася вона, як правило, в екстремальних ситуаціях, наприклад, у випадках, коли у когось згорить житло або тяжко захворів голова домогосподарства, а треба зорати чи зібрати врожай. У такому разі люди зверталися по допомогу до «миру».

Отже, **толока** — це зазвичай одноразова праця гуртом, що має добровільний характер, для швидкого виконання великого обсягу роботи — збирання врожаю, вирубування лісу, зведення будинку, спільне випасання худоби, робота на громаду тощо. Толока частенько набувала форми справжнього ритуального свята. У народі казали: «*Хоча толокою виконується робота важка і не особливо приємна, але між тим толока — чисте свято для усіх учасників, особливо для молоді*» «*Без толоки як без руки: ні хати не зробиш, ні сіна не скошиш*». На толоку скликають сусідів, родичів, товаришів — без оплати, за одробіток, тобто господар у якого працювали толокою обов'язково мусив попрацювати у всіх хто працював у нього. Саме ця особливість — *відробіток* — вирізняє толоку з поміж інших багатьох чисельних форм співдіяльності людей в українському суспільстві, зокрема супруга, супрядки тощо. І саме ця обов'язкова складова формує основний етичний зміст такого виду діяльності, оскільки обов'язковість відробітку кожному члену толоки господарем формувала ціннісні орієнтири сільської громади — надійність, обов'язковість, відданість, відповідальність, підтримку, довірливість тощо. Адже жодних усних чи письмових угод не укладали, тобто вірили на слово. На думку А. Пономарьова толока виступала у таких виробничих варіантах:

косовиця, гребовиця, закладини, валькування хати, кладени, возовиця, мастіння [9]. Залежно від способів організації толоки поділяється ще й на такі основні види: 1) скликання за ініціативою громади, як правило, у благодійних цілях; 2) за ініціативою когось з членів громади; 3) встановлена як почергова взаємодопомога.

Класична (тобто справді добровільна) толока за змістом була духовно багатою, органічно поєднуючи трудовий процес з розважальністю. Вона розпочиналася з запрошення, причому і в разі, коли вона скликала окремих селянином, і коли рішення про її організацію приймалося громадою, сільчани йшли до неї добровільно. Селяни розуміли, що, беручи участь у толоці, вони забезпечували моральне право на власну толоку. Більше того, було прийнято приходити на толоку і без запрошень; найчастіше це практикувалося на молодіжних толоках, наприклад, при лущенні кукурудзи: дівчат зазвичай запрошували, а хлопці приходили самі.

Тривалість толоки була різною, але було заведено завершувати увесь основний трудовий процес. Тому іноді толока скінчувалася пізно ввечері по заході сонця і розпочиналась надзвичайно рано – як тільки сонце піднімалося. Якщо обсяг робіт передбачався великим, господар частував «толокчан» сніданком (хлібом, салом, огірками). Після закінчення роботи він влаштовував пригощання з піснями і горілкою, а далі вже самі толокчани влаштовували ігри, танці, іноді катання господаря (толока що мала відношення до хатобудування – вимазували господаря і господиню глиною, кидали їх до ями з грасою) тощо. «Одноденне товариство», так іноді називали в Україні толоки, проходило весело: з жартами, піснями та забавами. Селянська етика приписувала господарю толоки бути люб'язним до її учасників, навіть якщо ця робота йому і не подобалась; він сам і пригощав гостей, вважаючи за образ, коли хтось інший це робив би за нього. Звичай частування на толоці завжди визначався хлібосољством — і не тільки тому, що це вважалося справою честі та обов'язком перед толокчанами, а й через те, що він вплітався в більш загальну традицію «дарування та віддарювання». Селянська психологія розуміла це так: як ти почастуєш, так і тебе частуватимуть.

Етична природа толоки є набагато глибшою: вона виходить не лише з конкретних потреб у колективній праці, а є морально-етичною нормою людей. До того ж, толока нерідко використовувалась і як своєрідний спосіб захити собі доброї репутації, так необхідної молоді – парубкам та дівчатам на виданні. Адже нерідко саме на толоці парубки обирали собі суджену, бо бачили, на що вона здатна у праці. Наявність такого звичаю як толока спростовує усталену думку про індивідуалізм українця, нібито замкненого в колі своїх домашніх інтересів. Навіть при тому, що український селянин вів відносно самостійне господарство, колективна взаємодопомога не була для нього рідкістю, односельці безкоштовно виконували спільну роботу

чи то на користь громади, чи то окремої родини або окремого її члена. Деякі дослідники [5;14] навіть вважають, що саме з таких колективних робіт у благодійних цілях і виникли пізніші толоки – форми колективної взаємодопомоги при виконанні трудомістких робіт(рис.1; рис. 2).



Рис. 1. Збирання врожаю картоплі

Pic. 1. Harvesting potatoes



Рис. 2. Вирубання лісової просіки толокою

Pic. 2. Cutting down the forest glades by Toloka



Рис.3. Забудова хати толокою

Pic. 3. The building houses by Toloka

Толока як вид колективної взаємодопомоги опирається на базові цінності, які формувалися в ході формування цього звичаю. Серед багатьох ми зупинимося на основних, на наш погляд.

Об'єднання для взаємодопомоги. Селяни цінували взаємодопомогу, оскільки розуміли, що кожен з них в змозі допомогти самому собі, лише допомагаючи іншим членам сільської громади. На основі взаємодопомоги також налаштовуються стосунки між членами сільської громади, в якій кожний її член є окремою незалежною особою. І ця незалежність визнавалася громадою, на її основі формувався авторитет окремого учасника громади.

Через толоку громадяни допомагають своїм сусідам, родичам, односельцям, виховуючи в собі і у членів своєї родини **відповідальність перед іншими**. Зміст такої цінності як відповідальність полягала в тому, що толока, як об'єднання осіб, відповідає за задоволення спільних потреб, тоді як кожна з цих осіб несе відповідальність за забезпечення інтересів усієї громади.

Підкреслимо, що члени сільської громади, як власники несуть матеріальну і моральну відповідальність за діяльність всієї громади. Водночас, вони беруть активну участь в його житті, дбають про інтереси своєї громади, орієнтуючи її на задоволення спільних матеріальних та духовних потреб. Саме тому в сільських громадах завжди існував естетичний порядок: ніхто не викидав сміття в недозволені місця, доглядав спільну у користуванні територію (межі, ліс, лук, лісосмуга, вигін), яка прилягала чи була наближена до господи тощо.

Толока – це **прояв кооперативної демократії**, але у ній брали участь і «малі і старі», і «майстри і чорноробочі», але кожен з повагою ставився до праці один одного. А відтак, поважати демократію означає цінувати рівноправність всіх членів громади в питаннях управління селом. Саме тому в сільській громаді найчастіше практикують правило «один член — один голос». Цінуючи рівність, у сільській громаді визнають необхідність забезпечення кожному членові громади рівні можливості. Моральна рівність передбачає взаємоповагу й відсутність тиску на кожного члена громади.

Рівність передбачає також пошану до прав кожного члена сільської громади, тобто **справедливість**. Цінуючи справедливість, селяни забезпечують між собою справжню, якщо можна так сказати, безімнену рівність, яка не залежить ні від ситуацій, що складаються у процесі життєдіяльності села, ні від характеру конкретної особи..

Толока мала значний **виховний потенціал**. Через толоку долучали членів громади до вирішення суспільних проблем, орієнтуючи їх на громадську діяльність. Толока формувала громадянську позицію, а також сприяла зростанню рівня освіченості та поінформованості, адже в результаті будь-якої роботи передається практичний і життєвий

досвід, що є найважливішим у житті будь-якого суспільства.

Найчастіше толоку організовували, коли будували хату. При будівництві хати потребувалося багато рук. Тому поширеним способом організації будівництва була толока. Над одним будинком одночасно могли працювати понад 20 осіб, а то й більше осіб. Старший майстер, який відповідав за будову хати, звичайно зводив таке житло, яке було поширене в його місцевості, додаючи якісь свої елементи. Тому хати в українських селах, хоча були схожі архітектурно, різнилися індивідуальними особливостями. Будівництво толокою проходило досить швидко. Майстер керував цим «будівельним оркестром», а господарі в кінці дня щедро пригощали всіх, хто працював. Обід на місці майбутнього житла для родичів, сусідів і будівельників – це данина природі та добрим духам, які мають стати опікунами нового житла. Господар першим випивав чарку, а потім підносив усім присутнім, починаючи з того кінця, звідки сонце сходить. Пригощаючи учасників толоки, господар щиро дякував, що погодилися допомогти йому в нелегкій справі. Особливо частували старшого майстра.



Рис. 4. Вітання господаря під час толоки

Pic. 4. Congratulations host during the toloka



Рис. 5. Пригощення / Pic. 5. A dish

Цікаво, що справжній майстер ніколи не завершував повністю роботу над хатою. Він зберігав традиції предків щодо своєї професії (а дуже часто це передавалося у спадок, батько вчив своєї справи сина) і знав: щоб із хати вилетіли всі злі духи, треба залишити невеликий шматочок даху над сіньми, який господар через деякий час сам закривав. Крім того, після спорудження хати протягом року не можна було її всю білити, а потрібно було залишити хоча б невеликий клаптик, прихований від чужих очей, які можуть накликати лихо.

Після закінчення основних будівельних робіт на гребені даху ставили хрест, прикрашений рушником, стрічками, житніми колосками та букетом квітів – це була «квітка». Вивершення хати «квіткою» було своєрідним сигналом до того, що господареві слід розраховуватися з майстром, а господині – накривати стіл. «Квітка» – це не лише знак закінчення робіт, але й символ духовного очищення оселі. Це могла бути і просто свіжа гілка з клену, калини, берези чи вишні. Вона була символом нового житла. Майстрам, які будували житло, інколи не платили за роботу грішми, а частували їх могоричем і перев'язували матерією (шматком білого полотна). Звичай називався «давати на сорочку» і означав взаємне дарування: з боку майстра – житло, з боку новоселів – одяг.

Толока – одна з чисельних форм співдіяльності людей в українському суспільстві. Як і інші соціальні інститути мала і має свою соціальну місію, що визначається насамперед морально-етичною природою цього процесу.

Навіть за радянських часів цей соціальних феномен українців був живий. Термін толока знаходимо в Українській радянській енциклопедії: «Старовинна форма трудової взаємодопомоги односельчан у виконанні термінових або трудомістких робіт (збирання врожаю, вирубування або корчування лісу, будівництво житла, школи тощо). Була поширена у багатьох народів, зокрема у слов'ян. Виникла з появою сільської громади, пізніше існувала як пережиток. У Т. односельчани брали участь добровільно, без спеціальної оплати, хазяїн лише влаштовував частування, що супроводилося піснями, танцями. За часів капіталізму Т. нерідко використовували сільські багатії для експлуатації односельчан»[.]. Разом з тим про цей соціальних феномен українців можна було зрідка натрапити у ЗМІ. Так, читаємо в газеті «Правда України», 1986 г., 11.07, № 157 (13427). [Житло для евакуйованих]: «Издавна живет на Украине такой обычай – толока, – когда строить новый дом собираются все соседи. Времена меняются, а доброта и искренность людская остаются. Вот так же, всем миром, строятся сейчас дома для жителей, эвакуированных из 30-километровой зоны вокруг Чернобыльской АЭС. Только в Барышевском районе, где сделаны эти снимки, в шести населенных пунктах возводятся 1530 усадебных домов со всеми удобствами. »



Рис. 6. Панорама будівництва в с. Лукаші

Рис. 6. Constructing panorama in Lukashi willage

«Сто тридцать новоселий и один день рождения», – так с улыбкой говорят строители с Днепропетровщины о том, каким будет первый день нового поселка близ села Лукаши. День рождения сел. Он уже недалек, 100 домов надели крыши и прихорашиваются внутри. А раньше всех выросли пять домов, которые сдавала бригада кавалера ордена Трудового Красного Знамени Анатолия Григоровича Сулаева из треста «Днепротрансстрой». Когда делали снимки, шел двадцать пятый день с того момента, как забрили в луговые земли колышки. А посмотрите как вырисовался поселок! «Дома почти готовы. Электромонтажники Ю.В.Богатырев и В.П.Пономаренко, водитель автогидроподъемника А.В.Безуглый, как видите, монтируют уже высоковольтную линию к поселку. »



Рис. 7. Керівники дніпропетровських будівельників

Рис. 7. Leaders of Dnepropetrovsk builders

«Но это еще не все. Надо обустроить территорию, подумать о магазинах и быте. Поэтому прикидывать планы застройки приходится не раз. На третьем снимке начальник СМП-317 треста «Днепротрансстрой» О.П.Колесник, начальник штаба строительства Э.В.Дубинин, прораб И.В.Мартыненко, рабочая Б.Н.Байковская и мастер В.П.Мороз на месте решают неотложные вопросы» .

Як інститут звичаєвого права і добровільної взаємодопомоги толока в Україні продовжувала і навіть продовжує існувати дотепер. Наприклад, жителі міста Корнин Житомирської області таким чином займалися валькуванням хати. «Запрошуються

люди, завозять глину, соломку і на подвір'ї місять (або кіньми, або чоловіки ногами), подають на горище, а там жінки вже вкривають все певним шаром розчину. Все це проходить з піснями, жартами і втома практично не відчувається. Господиня в цей час готує смачний обід. По закінченні роботи всі запрошуються до столу і жарти продовжуються. Атмосферу словами передати неможливо - це треба відчутися! Зануритись з головою. Не пошкодуєте, точно!» – повідомляє місцева преса [12].

Традиційно, напередодні Великодня, проводяться «передвеликодні толоки». У рамках всеукраїнської весняної акції «Благоустрій України» Івано-Франківською облдержадміністрацією оголошено проведення обласної толоки [8](рис.8; Рис. 9).



Рис. 8. Садіння дерев /
Pic. 8. Trees planting

Про внутрішню потребу українців об'єднуватися для спільної праці засвідчує той факт, що серед сучасних Інтернет ресурсів знаходимо до трьох десятків сайтів різного призначення з назвою «Толока», наприклад: <https://toloka.yandex.ru>; www.toloka.net.ua; toloka.to. які пропонують спільну оренду приміщень для роботи, спільний пошук роботи, спільний переклад творів зарубіжної класики

(література, пісні, кінофільми) на українську мову тощо.



Рис. 9. Прибирання території /
Pic. 9. Cleaning of the territory

Не дивно також, що в сучасній Україні за умови виникнення загрози державі, у суспільстві зазнав широкого розмаху волонтерський рух, що також є одним з видів соціально згуртованої праці зі своїми особливостями. У радянські часи активно використовувався такий вид колективної безоплатної праці як *суботник*, який також мав своє походження із стародавнього звичаю толоки. У сучасному бізнес середовищі нині поширюються таке явище як *коворкінг*. Маємо зауважити, що і волонтерський рух, і суботники, і коворкінг прямі послідовники старовинного звичаю українського народу – толоки. Але це вже інші історії про які ми розкажемо у подальших наших дослідженнях. А сьогодні пам'ятаймо, толока – сприяє об'єднанню не тільки самих людей, а й сили їх духу і доки в нашій країні буде панувати взаємодопомога та любов, ми зможемо здолати усі негаразди!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко В. Обычное право в земледелии Малороссии // Юридические вести – 1981. – № 9. – С.34;
2. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – К.: Мистецтво, 1995. – 336 с.
3. Головка А.Повне зібрання творів. – К.: Художня література, 1957. – т. II, С. 501
4. Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография. М., 1991;
5. Ілюстрована енциклопедія українського народу. Звичаї. Свята. Традиції / укл. І. І. Сметана. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2012 – 416 с.
6. Козланюк П., Мандрівники.– К.: Художня література, 1946. – С. 24
7. Кропивницький М., Повне зібрання творів. – К.: Художня література, 1959. – Т. V. – С. 130
8. Передвеликодня Франківщина // Івано-Франківська правда / Режим доступу <http://pravda.if.ua/>
9. Пономарьов А. Етнічність та етнічна історія України. Курс лекцій. – К.:Либідь, 1996. – 272 с.
10. Стельмах М., Повне зібрання творів. – К.: Художня література, 1962. – т. II. – С. 402
11. Сумцов Н. Ф. К истории развития понятий народа о нравственном значении кумовства // Киев. старина. 1889. № 10;
12. Толока на Житомирщині // Житомирська правда / Режим доступу <http://gpravda.com/category/socium>

13. Словник української мови: в 11 томах. – Том 10, 1979. – Стор. 180
14. Українська минувшина : іл. етногр. довід. / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна [та ін.]. – 2-е вид. – Київ : Либідь, 1994. – 256 с.
15. Українські народні ліричні пісні. – К.: Художня література, 1958. – с. 157.
16. Українські народні пісні. – К.: Художня література, 1964. – т. 1. – с. 26
17. Українська радянська енциклопедія : [в 12-ти т.] / гол. ред. М. П. Бажан ; редкол.: О. К. Антонов та ін. — 2-ге вид. — Т. 11, кн. 1 — К. : Голов. ред. УРЕ, 1984. — 606 с.
18. Чубинский П. П. Очерк народных юридических обычаев и понятий в Малороссии // Записки РГО. СПб., 1869. Т. 2;

REFERENCES

1. Vasylenko V. Обычное право в земледельц`у` Малороссы`у` // Yurydy`chesky`e vesty` – 1981. – # 9. – S.34;
2. Vovk Xv. Studiyi z ukrayins`koyi etnografii ta antropologii. – K.: My`stecztvo, 1995. – 336 s.
3. Golovko A. Povne zibrannya tvoriv. – K.: Xudozhnya literatura, 1957. – т. II, S. 501
4. Zeleny`n D. K. Vostochnoslavjanskaya etnografija. M., 1991;
5. Ilyustrovana encyklopediya ukrayins`kogo narodu. Zvy`chajy. Svyata. Tradycii / ukl. I. I. Smetana. – X. : Klub simejnogo dozvillya, 2012 – 416 s.
6. Kozlanyuk P., Mandrivny`ky`. – K.: Xudozhnya literatura, 1946. – S. 24
7. Kropy`vny`cz`ky`j M., Povne zibrannya tvoriv. – K.: Xudozhnya literatura, 1959. – T. V. – S. 130
8. Peredvely`kodnya Frankivshhy`na // Ivano-Frankivs`ka pravda / Rezhy`m dostupu <http://pravda.if.ua/>
9. Ponomar`ov A. Etnichnist` ta etnichna istoriya Ukrainy`. Kurs lekcij. – K.:Ly`bid`, 1996. – 272 s.
10. Stel`max M., Povne zibrannya tvoriv. – K.: Xudozhnya literatura, 1962. – т. II. – S. 402
11. Sumczov N. F. K y`story`y` razvy`ty`ya ponyaty`j naroda o нравstvennom znacheny`j kumovstva // Ky`ev. stary`na. 1889. # 10;
12. Toloka na Zhy`tomy`rshhy`ni // Zhy`tomy`rs`ka pravda / Rezhy`m dostupu <http://gpravda.com/category/socium>
13. Slovny`k ukrayins`koyi movy` : v 11 tomax. – Том 10, 1979. – Stor. 180
14. Ukrayins`ka my`nuvshy`na : il. etnogr. dovid. / A. P. Ponomar`ov, L. F. Artyux, T. V. Kosmina [та ін.]. – 2-е vy`d. – Ky`yiv : Ly`bid`, 1994. – 256 s.
15. Ukrayins`ki narodni liry`chni pisni. – K.: Xudozhnya literatura, 1958. – s. 157.
16. Ukrayins`ki narodni pisni. – K.: Xudozhnya literatura, 1964. – т. 1. – s. 26
17. Ukrayins`ka radyans`ka encyklopediya : [v 12-ty` t.] / gol. red. M. P. Bazhan ; redkol.: O. K. Antonov та in. — 2-ge vy`d. — Т. 11, кн. 1 — К. : Golov. red. URE, 1984. — 606 s.
18. Chuby`nsky`j P. P. Oчерk narodny`x yurydy`chesky`x обычаев y` ponyaty`j v Малороссы`у` // Zapy`sky` RGO. SPb., 1869. Т. 2;

Стаття поступила до редколегії 04.05.2017